

75 jaar Zuid-Nederlandse Zuivelbond

Op 28 september herdacht de Zuid-Nederlandse Zuivelbond het feit dat hij precies 75 jaar geleden, in 1893, werd opgericht. Bij dit jubileum van de oudste Zuivelbond willen we even stilstaan. Volgende week meer over de viering.

De vertegenwoordigers van de 29 handkracht-boterfabriekjes, die in 1893 in Roermond de ZNZ oprichtten, stelden zich als doel voor ogen dat de Bond alle belangen van de leden / fabrieken zou gaan behartigen, maar vooral die van de zuivelbereiding en niet minder die van de verkoop van zuivelprodukten. Vooral dat laatste was in eerste aanleg de voornaamste drijfveer; we komen daar later nog op terug. Een jaar na de oprichting was het aantal leden van de ZNZ tot 47 stuks gestegen met een totale melkaanvoer van 17,5 miljoen kg en een boterproductie van 630 ton per jaar. Door de fabriekje werd toen door elkaar nauwelijks 13 ton boter per jaar afgeleverd.

Het grootste aantal leden bereikte de ZNZ in 1909.

215 fabriekjes waren toen aangesloten, die ruim 135 miljoen kg melk verwerkten en totaal 5.000 ton boter per jaar produceerden. De melkaanvoer per fabriek was toen 630 ton per jaar. Op dat moment begon in feite reeds de concentratie in de melkverwerking, doordat de handkracht vervangen werd door de stoommachine en de coöperatieve stoomzuivelfabrieken werden opgericht.

De periode van twintig jaar, sinds de oprichting, mag met recht de „witte revolutie" genoemd worden. De kleine plaatselijke melkerijen met zgn. aandeelhouders kwamen in die periode tot stand. Dat was al een hele toer. Maar vervolgens kwam de concentratie tot coöperatieve stoomzuivelfabrieken aan de orde, terwijl in die tijd ook in ZNZ-verband moest worden geopereerd.

Zoals gezegd, met de Zuivelbond streefde men een tweeledig doel na. De bevordering van de boterafzet stond voorop.

De rode draad, die door de 75-jarige geschiedenis van de ZNZ loopt, is die van de „handelende" Bond in letterlijke en figuurlijke zin. De eerste botermijnen werden opgericht, dat was één van de eerste belangrijkste activiteiten in de beginjaren. In tegenstelling tot elders in het land is de evolutie in het zuiden zodanig geweest dat de afzetorganisaties een zeer belangrijk onderdeel van de bondsactiviteiten zijn gebleven, ook nadat de dienstverlenende taak in de loop van de jaren belangrijk werd uitgebouwd.

Zuivelcoöperatie in de begintijd

Coöperatie was in de begintijd een woord dat zeer emotioneel geladen was. Tegenwoordig wordt dat niet meer zo gevoeld. De noodzaak om nog een zo goed mogelijk bestaan te kunnen vinden, deed de arme boeren in die tijd bergen verzetten. De coöperatieve ontwikkeling in Limburg en Brabant is aanvankelijk een soort kruistocht geweest, die geleid werd door burgemeesters, onderwijzers en priesters. Van het leren samenwerken in coöperatief verband ging een enorm stuk ontwikkeling uit. Een zekere geladenheid naast een grote volgzzaamheid maakte een snelle ontwikkeling mogelijk.

Deze ontwikkeling kweekte ook een groter zelfrespect en een meer kritisch inzicht.

Vóór 1893 bestonden er al vele coöperatieve handkrachtfabriekjes. De tachtiger en negentiger jaren van de vorige eeuw waren voor de boeren een zeer zware tijd. De malaise was een grote aansporing tot meer onderlinge samenwerking. De coöperatie, de kunstmest en de landbouwvoorlichting hebben aan de opbloei van de landbouw en veeteelt een reusachtige bijdrage geleverd. Vóór het ontstaan van de fabriekjes werd op de boerderij voornamelijk boter bereid, hetgeen uitsluitend door vrouwen werd gedaan met behulp van een honde- of paardekarmolen.

Veel volle melk werd ook gebruikt voor het mesten van kalveren in een donker hoekje van de stal. Het rendement van die kalvermesterij was niet groot; men rekende toen uit dat de volle melk die hiervoor werd gebruikt maar 3 cent per liter opbracht. De winkeliers betaalden voor de klonten boter, die van een zeer gevarieerde vorm, kleur en smaak waren, afhankelijk van de kwaliteit, 28 tot 50 cent per pond. Wat de afzet betreft, heersten er toen middeleeuwse toestanden. Door de winkeliers werden de boeren verplicht bij hen de nodige levensmiddelen en manufacturen te kopen voor een deel in ruil voor de geleverde boter.

Dat was vooral het geval ter gelegenheid van bruiloften, partijen en begrafenissen. Een boterhandelaar/herbergier zag ongaarne dat de boeren na de mis zijn herberg voorbij gingen. Een winkelier, tevens handelaar in lijnkoeken, hield er ook een soort ruilhandel op na. Het kwam voor dat de rekening van het krachtvoer in het voorjaar met boter betaald werd. In het begin van het jaar 1892 werd in het bedoelde gebied waarschijnlijk de eerste coöperatieve fabriek opgericht, nl. in **Bree** bij Weert, door een vijftiental landbouwers. Men noemde dat toen een onderlinge melkerij. Dit werd op de voet gevolgd door meerdere kleine soortgelijke ondernemingen te **Tungelroy, Stramproy, Meyel en Heythuizen**.

De eerste pioniers van de zuivelcoöperatie in Zuid-Nederland zaten daar achter. Deze pioniers hebben later in het gehele ZNZ-gebied, maar ook daarbuiten, een grote rol gespeeld. De meest bekende van hen waren Jan **Truyen** te Meyel en P.J. **Ament** te Tungelroy. Jan Truyen was burgemeester van Meyel. Door zijn baanbrekend werk ten behoeve van de landbouw kreeg hij, zoals zovele burgemeesters in Brabant, een bijnaam. Dat was de erenaam „de boerenkoning“. P.J. Ament was onderwijzer in het gehucht Tungelroy. Deze werd tijdens zijn leven nooit anders genoemd dan „meester Ament“. Naast deze twee voormannen opereerden in die dagen nog verschillende andere boeren in de zuivel- en landbouworganisatie, om maar niet te spreken van de geestelijkheid, die deze ontwikkeling ook belangrijk gestimuleerd heeft in het Brabantse en Limburgse land.

Er is veel vergaderd, ook in die jaren al. Wanneer men de geschiedenis er op naslaat, bleek men de voorkeur te hebben voor de zondagmiddag. Vooral in Tungelroy, de woonplaats van meester Ament, was dat zo. Hij was daar secretaris van de samenmelkerij; hij zou ook jarenlang secretaris en vervolgens voorzitter zijn van de ZNZ. Voor de mannen van het eerste uur moet men ook in onze tijd nog grote bewondering hebben.

Over de boerenkoning

Over de boerenkoning, Jan Truyen, nog dit. Hij was een boerenzoon die door zelfstudie, naast het werk op de boerderij, gediplomeerd landmeter werd. Hij werd gekozen tot wethouder van de gemeente Meyel, werd daar later gemeentesecretaris en vervolgens burgemeester. Het district Weert vaardigde hem af naar de Provinciale Staten van Lim-

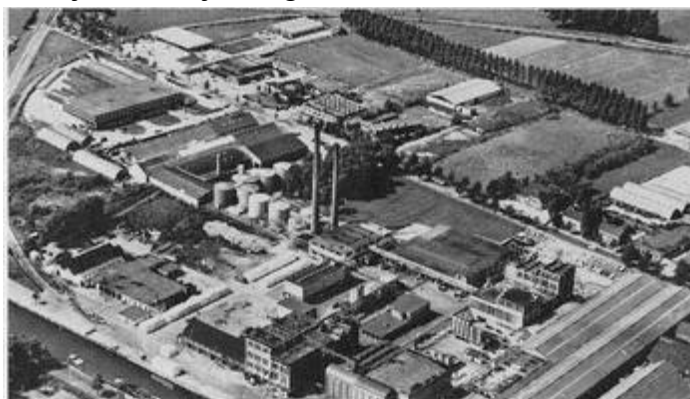
burg. Hij had zeven jaar zitting in de Tweede Kamer van de Staten-Generaal, waarna hij verder voor de eer bedankte. Hij was jarenlang lid van het Nederlands Landbouw-Comité en stichtte later de LLTB, waarvan hij voorzitter werd; tevens was hij oprichter van de KNBTB. Hij was dat ook van de coöperatieve boerenleenbanken. Van zijn hand verschenen vele artikelen, zowel in landbouwbladen over het coöperatieve zuivel- en bankwezen, mond- en klauwzeer, het belang van een rundveestamboek voor het MRIJ-vee enz.

In de regionale pers schreef hij artikelen ter bevordering van de zuivelcoöperatie en landbouworganisatie. In alle opzichten werkte hij mee aan de verheffing van de boerenstand en niet in het minst aan de ontginningen van de grond rond de arme dorpen in de Peel, maar ook op andere plaatsen. Jan Tryen was van de oprichting van de ZNZ op 28 september 1893 af tot aan zijn dood in november 1919 voorzitter van de ZNZ. Hij werd 81 jaar. Alleen door het grote vertrouwen dat Jan Truyen zeer terecht genoot, was het mogelijk datgene tot stand te brengen wat hij heeft gedaan. Hij verdiende zijn erenaam dubbel en dwars, maar laten we wel bedenken dat er vele boerenkoningen nodig waren om met hem na hem de zuivelcoöperatie van de grond te krijgen, uit te bouwen en goed te besturen. De commercie vraagt nu eenmaal een uitstekende leiding.

De ontwikkeling

Enkele cijfers over de ontwikkeling van de zuivelcoöperatie in het ZNZ-gebied.

Het aantal bedrijven dat lid was van de ZNZ bereikte, zoals gezegd, in 1909 reeds zijn top met 215 leden, die 135 miljoen kg melk kregen aangevoerd. Tien jaar later waren er reeds 100 fabriekjes minder en werd bijna 20 miljoen kg melk meer verwerkt. Weer tien jaar later, dat was in 1928, was de melkaanvoer gestegen tot 300 miljoen kg, die toen in ruim 100 fabrieken werd verwerkt. In twintig jaar tijd was dit op zichzelf een reusachtige ontwikkeling. Dit zou nog jaren zo doorgaan. In 1948 werd door de fabrieken, toen 75 in getal, 292 miljoen kg melk verwerkt van 28.000 leden.

„De Meijerij“ g.a. te Veghel en . . .

Dit jaar, weer twintig jaar later, is de melkstroom gestegen tot 710 miljoen kg per jaar, die geleverd wordt door 16.250 veehouders en verwerkt door 30 bij de ZNZ aangesloten fabrieken. In de laatste twintig jaar halveerde ongeveer het aantal melkleverende veehouders, terwijl de hoeveelheid melk, die door de fabrieken wordt verwerkt, in die tijd twee en een half keer zo groot werd.

. . . de Centrale Melkproductiefabriek „Bergeyk“ te Bergeyk, twee van de drie centrale bedrijven van de CZNZ.

Gezegd kan worden dat de tegenwoordige melkveehouder in dat gebied ruwweg vijfmaal zoveel melk aan de weg zet als zijn collega van twintig jaar terug. Daarbij dient voorts nog opgemerkt te worden dat thans nog maar 5 % van de aangevoerde melk als ondermelk naar de boerderijen terug gaat, terwijl dat percentage twintig jaar terug nog 75 bedroeg. Uit deze cijfers komt wel zeer duidelijk de dynamische ontwikkeling van de zuivelindustrie naar voren. De ZNZ heeft in de loop der jaren verschillende studiecommissies over alle mogelijke onderwerpen ingesteld. In het recente verleden was er zo'n commissie, welke in 1947 een rapport uitbracht over de gewenste structuur van de melkverwerking in het ZNZ-gebied.

In de oorlog waren vele bedrijven verwoest en werd de standaardisatieverplichting voor consumptiemelk ingevoerd, waardoor de structuur van de melkverwerking en consumptiemelkvoorziening na de oorlog sterk moest veranderen. Voorts voorzag men dat het vervoederen van ondermelk op de boerderij snel zou afnemen. Men adviseerde het tot stand brengen van de coöperatieve zuivelvereniging van de Zuid-Nederlandse Zuivelbond, de CZNZ, waarbij zich alle leden van de ZNZ konden aansluiten. Op enkele leden na - die zich niet wilden verplichten om alle melk én zuivelprodukten, welke ze niet nodig hadden voor de afzet van consumenten in het eigen gebied, aan de CZNZ af te leveren - traden alle leden van de ZNZ toe tot de CZNZ.

Voor de verwerking van de ondermelk werden twee bestaande produkten-fabrieken in het gebied van de ZNZ aangekocht, nl. een condensfabriek in **Bergeyk** en de Meijerij te **Veghel**. Mede door de grote toename van de melkaanvoer en de sterke teruggang van ondermelk die voor voederdoeleinden aan de boerderijen werd teruggeleverd, zijn deze bedrijven de laatste twintig jaar sterk uitgebreid. Genoemde twee fabrieken verwerkten in 1948 samen 27 miljoen kg melk, in 1950 84 miljoen kg melk, in 1963 195 miljoen kg melk en in 1968 zal ca. 290 miljoen kg melk verwerkt worden.

Het zuivelpatroon

De ontwikkeling van de coöperatieve melkverwerking in Limburg en oost- en midden-Brabant is in de loop der jaren begunstigd door het tot stand komen van belangrijke industriecentra. Daardoor was voor de consumptie in dit gebied een toenemende stroom consumptiemelk en zuivelprodukten nodig. Deze ontwikkeling is ook van betekenis geweest voor de structuurverbetering van de boerenbedrijven vanwege de toenemende werkgelegenheid buiten de landbouw. Uit de teruggang van het aantal melkleveranciers in dit gebied en een geweldige toename van de hoeveelheid melk die door de melkveehouders werd afgeleverd, blijkt dit zeer duidelijk.

In grote lijnen ziet het zuivelpatroon in het ZNZ-gebied er als volgt uit:

Hoeveelheid geleverde melk aan de bij de CZNZ aangesloten fabrieken: 710 miljoen kg
hiervan wordt in consumptie gebracht: 145 miljoen kg
verwerkt tot kaas: 70 miljoen kg
tot walsenpoeder verwerkte melk: 2,5 miljoen kg
teruggeleverde onder- en karnemelk naar de boerderij: 5 miljoen kg

(door de aangesloten fabrieken geproduceerde boter):
(17,5 miljoen kg)

aan de CZNZ geleverde overmelk: 470 miljoen kg
deze 470 miljoen kg overmelk zal in 1968 de volgende bestemming krijgen:
verwerkte hoeveelheid melk in Bergeyk: 115 miljoen kg
verwerkte hoeveelheid melk in Veghel: 175 miljoen kg
doorverkochte hoeveelheid melk aan derden: 180 miljoen kg

De totale geldomzet bij de CZNZ (Roermond, Bergeyk en Veghel) zal dit jaar ca. 250 miljoen gulden bedragen;
het aantal werknemers in deze drie centrale bedrijven bedraagt thans ruim 1.000 personen.

De mensen achter de ZNZ

Keren we thans terug tot de mensen achter de ZNZ. Dat zijn in de eerste plaats de boeren, die via hun coöperatieve zuivelfabrieken achter de zuivelcoöperatie staan (in dit gebied thans nog 16.250 in getal) en de bestuurders van de ZNZ. Het is een organisatie die steeds door zeer vakbekwame mensen geleid is, die, wat niet minder belangrijk is, uitstekend voor hun taak berekende medewerkers hebben weten aan te trekken. Slechts enkele bestuursleden hebben in de loop der jaren de voorzittershamer gezwaaid; door dezen te noemen spreken we de waardering uit voor hen die in de loop der jaren zeer nauw bij het bestuur en het werk van de ZNZ en de CZNZ betrokken waren.

We hebben al stilgestaan bij de eerste voorzitter, Jan Truyen; we willen hier nog aan toevoegen dat, toen het vijfentwintigjarig bestaan van de ZNZ in 1918 op grootse wijze werd gevierd - dat was een jaar voordat Jan Truyen overleed - als waardering voor het werk dat de eerste pioniers voor de zuivelcoöperatie hebben gedaan, het Jan Truyen-Fonds werd gesticht door de ZNZ. Dat was een pensioenfonds voor de werknemers van de ZNZ en aangesloten fabrieken. Na de laatste oorlog is dit Fonds uitgegroeid tot de Boeren- en Tuinders-Onderlinge, de BTL, te Den Haag. Over een paar weken wordt door deze Onderlinge het vijftigjarig bestaan herdacht. De BTL is in die jaren uitgegroeid tot één van de tien grootste verzekeringsmaatschappijen van ons land.

Meester Ament volgde Jan Truyen op als voorzitter van de ZNZ. Hij was sinds de oprichting reeds secretaris van de ZNZ. Hij vervulde de voorzittersfunctie van 1919 tot zijn overlijden in 1932. Daarnaast bekleedde hij nog een groot aantal andere functies, waaronder het Kamer-lidmaatschap van de Staten-Generaal. Ongetwijfeld is meester Ament vanaf de oprichting van het kleine fabriekje in Tungalroy tot aan 1932, dus bijna veertig jaar lang, één van de stuwende krachten geweest in de zuivelcoöperatie; hij had ook een leidende functie in de FNZ.

Na zijn overlijden werd de heer J.C. van Beek, die burgemeester was van **Deurne**, voorzitter. Deze heeft in de moeilijke crisisjaren en in de oorlog die daarop volgde het schip van de ZNZ weten recht te houden. Onder zijn leiding werd in 1946 de eerder genoemde studiec commissie ingesteld om de ontredderde boel te bestuderen met het bekende resultaat: de oprichting van de CZNZ. Voor de structuurverandering in de zuivelcoöperatie had men vervolgens een krachtige figuur nodig, die gevonden werd in de heer Frans Smits van Ooyen. Hij was een markante en krachtige figuur, die in zijn tijd ongetwijfeld veel verdiensten heeft gehad. De reorganisatie gang brengen lag hem wel, dat was ook zijn verdienste.

Het consolideren en verder afronden van wat bereikt was lag hem minder. Vanaf 1947 tot april 1950 voerde hij een nogal bewogen bewind. Daarna nam een tweede „boerenkoning" de leidsels van de ZNZ over. Dat was de huidige voorzitter, de heer P.J. Loonen uit Oostrum, een praktische boer, die tussen de vergaderingen door tot sinds kort zelf zijn koeien melk als hij thuis was en achter de ploeg liep om eens uit te waaien. Hij verkreeg in Zuid-Nederland een groot gezag, maar ook landelijk is dat het geval. De Nederlandse landbouworganisaties in het algemeen en de veehouderij in het bijzonder schenken hem een groot vertrouwen. Reeds vele jaren is hij ook vice-voorzitter van de FNZ.

De „handelende" bond

De handel en wandel van de zuivelcoöperatie in Zuid-Nederland is vijfenzeventig jaar lang van hoog gehalte geweest. In de aanvang van dit betoog werd gezegd dat de rode draad, die door de vijfenzeventig-jarige geschiedenis van de ZNZ loopt, in letterlijke en figuurlijke zin die van de „handelende" bond is. De volgende fase waar de ZNZ zich voor gesteld ziet is aangegeven in het signaal-rode boekje, het jongste studierapport, waarin wordt aangegeven hoe alle melk in het ZNZ-gebied in één hand kan worden gebracht. Wanneer dat slaagt, dan wordt er iets bereikt dat de stoutste verwachtingen van de vroegere voormannen ver te boven zal gaan. De ZNZ zal dan volledig kunnen opgaan in de CZNZ.

In vijfenzeventig jaar werd in Limburg en Brabant iets groots verricht en het gaat nog verder. Aan de seinpaal van de Nederlandse zuivelindustrie is de handwijzer aangebracht die de weg aangeeft in welke richting men de zuivelcoöperatie verder moet ontwikkelen, niet alleen in Zuid-Nederland maar ook elders in het belang van de Nederlandse melkveehouderij. Er is geen twijfel over mogelijk dat op de oude beproefde grondslag zich een vernieuwde en hechte zuivelcoöperatie zal ontwikkelen.

D.

Naschrift 75 jaar ZNZ.- onbekende datum.

Het historisch gedeelte van het artikel over bovengenoemd jubileum in het nummer van 2 oktober jl. heeft enige correctie. Gesproken wordt over Bree bij Weert. Dit moet zijn Bree in België (tussen Bocholt en Tongerlo). Hierheen reisde de heer J.J.C. Ament, hoofdonderwijzer te Tungelroy, en niet P.J. Ament. Van deze laatste is sprake in een verslag der oprichtingsvergadering van het boterfabriekje te Tungelroy ¹⁾, maar betwijfeld moet worden of dit juist is. In elk geval was het niet de Limburgse zuivelpionier die bedoeld wordt. De aanduiding „meester" Ament werd aanvankelijk wel in zijn directe omgeving, maar later niet meer gebruikt.

J.A.Geluk.

¹⁾ Een halve eeuw gewestelijke zuivelcoöperatie door mr. J. J. Wintermans.